

A Tardonai-dombság emlős (Mammalia) faunája

SZENTGYÖRGYI PÉTER–VIZSLÁN TIBOR

ABSTRACT: (Mammal fauna of Tardona hilly country.) The composition of the mammal fauna was investigated by us at Tardona hilly country which is situated at the foot of Bükk mountains between 1991–1993. During our research work we found 47 mammal species, and further 3 species are listed according older references. The presence of the reduced-eared and the hairy-armed bats stand pre-eminent among the species.

I. A terület

A Tardonai-dombság 260 km²-en terül el az észak-magyarországi-középhegység, közelebb-ről a Bükkvidék része. Határai északon a Sajó-völgy nyugaton az Upponyi-hegység délen a Központi-Bükk és keleten az Alföldhöz tartozó Sajó–Hernád-sík. A dombság határát a mellékelt térképvázlaton tüntettük fel. A terület tengerszint feletti magassága 125 és 408 m közötti – átlagosan 350 m. Éghajlata mérsékeltlen hűvös – mérsékeltlen száraz évi középhőmérséklete 8,6–8,8 °C, csapadékmennyisége 600–650 mm. A kistáj a Szinva baloldali valamint a Sajóba folyó Tardona Harica és Bábonypatak vízgyűjtőjére terjed ki.

Növényföldrajzilag a Pannonicum flóratartomány, Matricum flóraidékének Borsodense flórajárásába tartozik.

Talajaiban a barna erdőtalajok dominálnak.

II. A kutatási módszer és az emlősfauna ökofaunisztikai jellemzése

Az emlősfauna részletesebb vizsgálatát 1991–93 között végeztük bár a korábbi évekről is rendelkezünk szórvány adatokkal. Tanulmányoztuk a rendelkezésre álló irodalmi forrásmunkákat, ezekben csak kevés adatot találtunk, VÁSÁRHELYI (1964) említi néhány faj itteni előfordulását, GOMBKÖTŐ (1992) pedig két denevérfaj bánhorvái előfordulásáról tudósít munkájában.

Az emlősfauna tanulmányozása során a kisemlősökről bagolyköpetek elemzésével jutottunk fontos adatokhoz – 9 helyről 22 kisemlősfaj 1594 példányra került elő.

Köszönetünket szeretnénk kifejezni dr. ENDES Mihálynak, aki a köpetekből előkerült erdei egér fajok meghatározását elvégezte és BELENCSÁK Lászlónak, ifj. BOLDOGH Sándornak, GOMBKÖTŐ Péternek valamint ZOMBOR Barnának akik a köpetek gyűjtésében közreműködtek.

Értékes adatokhoz jutottunk még közvetlen megfigyelésekkel (terepen, templomokban tannyázó denevéreknél) nyom- és ürülékhatározásokkal valamint az elhullva talált emlősök tanulmányozásával.

A kutatásaink és az irodalmi adatok tanulmányozásával eddig 50 emlősfaj előfordulásáról szereztünk adatokat.

A következőkben vázoljuk az emlős állatvilág ökofaunisztikai jellemzését, ehhez a terület élőhelyeit az alábbi 5 típusba osztottuk:

- állandóan, vagy tartósan vizes területek
- időszakosan vizes, de állandóan nedves területek
- fás vegetációjú területek
- nyílt száraz területek
- emberi környezet

A. Állandóan, vagy tartósan vizes területek

Ebbe a típusba tartoznak a folyó – és állóvizek valamint a mocsarak.

A terület jelentősebb patakjai a Sajó jobb oldali mellékvizei így a Bábony a Harica (a Nyögővel) a Tardona és a terület nyugati részén a Bán-patak.

Állóvizei közül a legnagyobb a Nyögő-patak felduzzasztásával létesített Varbói-tó, további tavai a Herbolyai I. II. szénbányászati külfejtési tavak, a szintén mesterséges kazincbarcikai Csónakázó-tó, a Szinvába torkoló Pece-patak négy árvíztárolója és a Nagybarca Szalonka tanyán kifolyó bányavizet felfogó kis mesterséges tavak.

A vizeken nem alakult ki számottevő hínárnövényzet, a nagyobb állóvizek szegélyzónájában nádasok (*Scirpeto-Phragmitetum*) találhatóak.

Jellegzetes emlősfajai a miller vízcickánya, a pézsmapocok és a vízi pocok a nádszegélyben, a törpeegeret a vándorpatkányt pedig elsősorban a lakott területek kömyéki vizek mentén figyeltük meg. Táplálékszerzés közben csaknem valamennyi emlősfaj előfordul ebben az élőhely típusban.

B. Időszakosan vizes, de állandóan nedves területek

Ebbe a típusba a patakok menti – alacsony térszínten előforduló – nedves rétek, mocsárrétek (*Festucetum pratensis*, *Agrostetum albae*, *Molinietum*) sorolhatók.

Jellegzetes emlősfajai a területnek a közönséges vakond – kiszáradó nedves réteken –, a pirók egér, a vízi pocok és a menyét.

Az elmúlt évek csapadékszegény időjárása különösen az A. és B. típusba sorolt területek élővilágára – így emlősfajára is – hatott kedvezőtlenül.

C. Fás vegetációjú területek

A ligetek, parkok, gyümölcsösök és – elsősorban – a különböző típusú erdők tartoznak ebbe a típusba.

A Tardonai-dombság területén magas az erdők aránya (közel 55%) legjellegzetesebb erdő-társulásai a cseres-tölgyesek (*Quercetum-petraeae-cerris*) és a gyertyános-tölgyesek (*Quercopetraeae-Carpinetum*), a magasabb helyeken szubmontán bükkösök (*Melico-Fagetum*) a vízfolyások mellett alacsonyártéri füzesek (*Salicetum purpureae*) ritkábban magasártéri keményfaligetek (*Ulmion*, *Quercu-Ulmetum*) és szubmontán égerligetek (*Alnetum glutinorae-incanae*) találhatóak és néhány foltban savanyú bükkösök (*Deschampsio-Fagetum*) fordulnak elő. A hajdan nagyobb területeket borító tatárjuharos lösztölgyeseket (*Aceri tatarico-Quercetum*) szinte teljesen kiirtották. A területen kisebb foltokban telepített fenyvesek is találhatóak.

A fás vegetációjú élőhelyek jellegzetes emlősfajai a következők: keleti sün, erdei cickány, törpe cickány, törpedenevér, korai denevér, szőröskarú denevér, mókus, mogyorós pele, erdei pele, nagy pele, sárganyakú erdeieger, erdei pocok, vörös róka, borz, nyuszt, vadmacska, vaddisznó, őz, gímszarvas, és muflon. Más fajok (közönséges vakond, mezei nyúl, pirók egér, nyest, menyét) is előfordulnak de ezek más élőhelyekre jellemzőbbek.

D. Nyílt száraz területek

Ebbe a típusba sorolhatók az agrárterületek, a gyomtársulások, magaskórósok (*Filipendulo-Petasition*) és a hegyi kaszálórétek (*Festuco rubrae-Cynosuretum*).

Jellemző emlősfajok: közönséges vakond, keleti cickány, mezei cickány, üregi nyúl, mezei nyúl, ürge, közönséges erdeieger, kislábú erdeieger, közönséges hörcsög, mezei pocok, menyét. Táplálék szerzés céljából más fajok is megfordulnak itt: keleti sün, pirók egér, vörös róka, közönséges görény, vaddisznó, őz és gímszarvas.

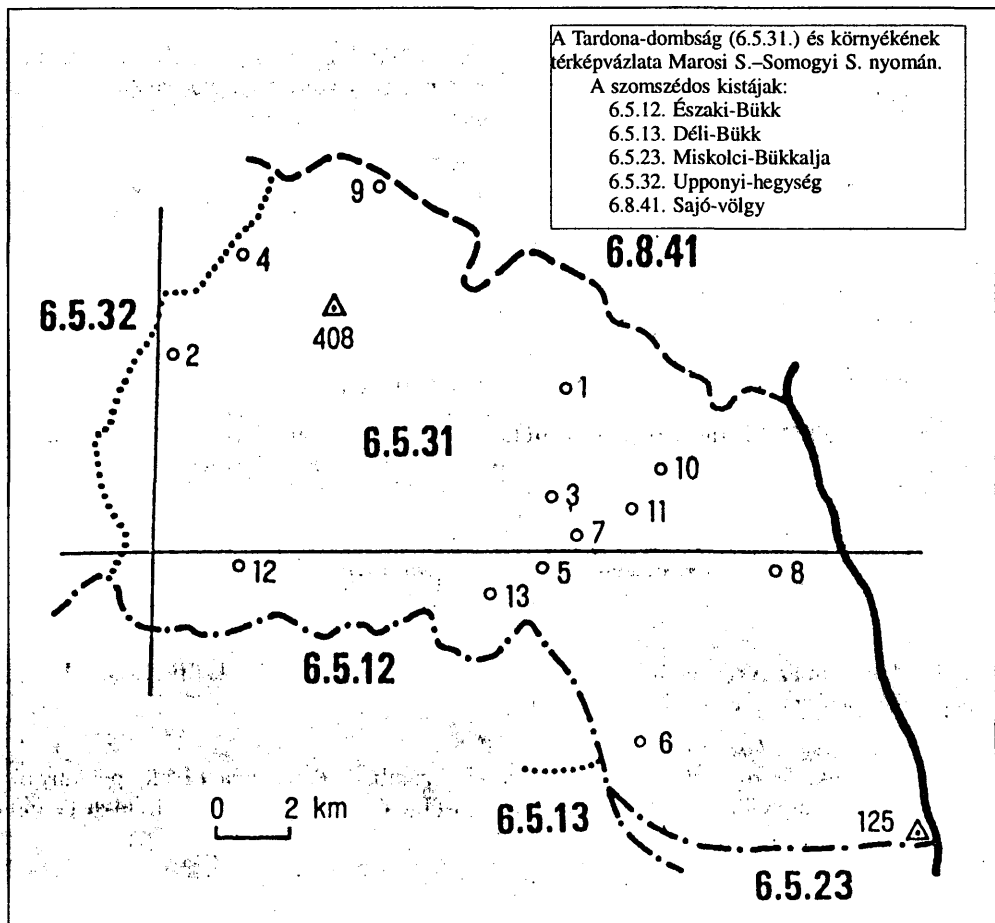
E. Emberi környezet

A lakott települések és az ember által létrehozott építmények (különböző épületek, hidak) környékén is jellegzetes, változatos emlősfauna alakul ki, így előfordul a keleti sün és a közönséges vakond (kertekben) a nagy patkósorrú, -közönséges, -hegyesorrú, -csonkafülű, -szürke hosszúfülű, -törpe, és kései denevér (főleg templomokban) a házi egér, a vándorpatkány, a nyest és a közönséges görény. Más emlősfajok telelés céljára (cickányok, egerek) vagy táplálék szerzésekor (vörös róka, menyét) keresik fel az emberi környezetet.

III. Az emlősfauna számbavétele

ROVAREVŐK-INSECTIVORA

A 9 hazai fajból 7 került elő várható még a közönséges vízicickány (*Neomys fodiens*) előkerülése. Valamennyi fajuk védett.

1. ábra: Települések: 1=Alacska, 2=Bánhorváti, 3=Kondó, 4=Nagybarca, 5=Parasznya, 6=Pereces, 7=Radostyán, 8=Sajóbábony, 9=Sajóivánka, 10=Sajókápolna, 11=Sajólászlófalva, 12=Tardona, 13=Varbó.

Erinaceus concolor

Az egész területen viszonylag egyenletes eloszlásban fordul elő, de állománysűrűsége sehol sem magas. Több ízben találtuk elgazolt példányaikat is.

Talpa europaea

Gyakori faj, legsűrűbb állományait a patak völgyekben találtuk. Sajóbáony mellett talált Strix köpetből is előkerült egy példány maradványa.

Sorex araneus

A köpetelemzések alapján a 3. leggyakoribb cickányfaj. Területi eloszlása nem egyenletes leggyakoribb Sajóbáony és Alacska környékén, Sajókápolnánál ritka.

Sorex minutus

Elég ritka, a legnagyobb arányban Sajóbáonyból került elő. Az előző fajjal együtt inkább a nedves, hűvös élőhelyek, faja szemben a Crocidurákkal, amelyek a szárazabb, nyílt területeket kedvelik.

Crocidura suaveolens mimula

A 2. leggyakoribb cickányfaj, de Sajóbáonyban – a Tyto köpetelemzések alapján – száma felülmúlja a mezei cickányt is. Ezt a fajt is miként a mezei cickányt többször találtuk – főleg ősszel – lakott településeken (kertekben, istállóknál).

Crocidura leucodon

Vásárhelyi I. (1964) Parasznyáról és Pecesről említi. A leggyakoribb cickányfaj, mindentűn előfordul és viszonylag egyenletes gyakoriságot mutat.

Neomys anomalus milleri

Eddig csak Tyto köpetekből került elő Parasznyáról két, Sajóbáonyból négy, Sajóivánkáról egy példány.

DENEVÉREK–CHIROPTERA

A hazai 25 fajból 9 került elő, a csonkafülű denevér fokozottan védett, a többi faj védett. Várható még a kis patkósorrú denevér (*Rhinolophus hipposideros*) és további – főleg erdei – fajok előkerülése is.

Rhinolophus ferrumequinum

Csak egyetlen megfigyelési adatunk van: Parasznya a templomban 1993. 08. 23.-án egy példány.

Myotis myotis

Sajóbáonyban az Asszony-völgyben madárgyűrűző táborban hálóval két példányt sikerült megfogni, a parasznyi templomból 3 példány került elő.

Myotis blythi oxygnathus

A templomokban figyeltük meg, de csak kis számban: Parasznya (2 élő példány+1 példány maradványa Tyto köpetből), Sajóivánka (1 élő példány), Sajólászlófalva (2 élő példány).

Myotis emarginatus

Gombkötő P. (1992) említi 120-as közösségét a bánhorváti templomból, Sajóivánkán Tyto köpetben találtuk. Fokozottan védett, közvetlenül veszélyeztetett faj.

Plecotus austriacus

Sajóbáony környékén többször megfigyeltük itt az Asszony-völgyben függőhálóval is

több esetben meg lett fogva. További előfordulási helyei templomok így: Parasznya (1 pd.), Pereces (8 pd.), Sajókapolna (2 pd.), Sajóivánka (5 pd.).

Pipistrellus pipistrellus

Sajóbábonyban az Asszony-völgyben több ízben került a hálóba a madárgyűrűzési táborok-ban. Megfigyelték még Sajólászlófalván a Szép-hegyen is. Gombkötő P. (1992) a bánhorvátí templomból említi 50–60-as közösségét.

Nyctalus noctula

Sajóbábonyból egy példány maradványa Tyto köpetből került elő. Többször megfigyeltük Sajóbábony, Tardona és Kazincbarcika környékén.

Nyctalus leisteri

A sajóbábonyi bekötő útnál találtunk egy elgázolt példányt 1993. 05. 08.-án, ez év májusában egy kisebb csapat tartózkodott az említett helyen. A faj aktuálisan veszélyeztetett.

Eptesicus serotinus

Alacskáról 1 múmia, Parasznyáról és Sajóbábonyból Tyto köpetekből 1–1 példány maradványa került elő. A környező kistájakkal összehasonlítva ritkának látszik a területen.

NYÚLALKATÚAK–LAGOMORPHA

Mindkét hazai fajuk előkerült.

Oryctolagus cuniculus

Sajóbábony környékéről (Ortás-tető, Asszony-völgy) vannak megfigyelési adatok.

Lepus europaeus

Szinte az egész területen előfordul, megfigyelésünk szerint az elmúlt néhány évben az állomány csökkenése megállt.

RÁGCSÁLÓK–RODENTIA

A 24 hazai fajukból 18 fordul elő, közülük 5 faj védett.

Sciurus vulgaris

VÁSÁRHELYI I. (1964) Parasznyáról és Perecesről említi. Erdőkben és környékükön többfelé megfigyeltük: Nagybarca (Szalonka tanya mellett), Parasznya (faluszél), Radostyán (pincesor), Sajóbábony (ÉMV erdei, Asszony-völgyi erdő), Sajóivánka, Tardona (Ibolyás-völgy). Védett.

Citellus citellus

Elszórva legelőkön többfelé előfordulnak kisebb telepei, az általunk ismert legnagyobb populáció Sajólászlófalva Eperjesi oldalon él. Védett faj.

Muscardinus avellanarius

Vásárhelyi I. (1964) Parasznyáról és Perecesről említi. Parasznyáról 3, Bánhorvátiból és Sajóbábonyból 1–1 példányát mutattuk ki, Tyto köpetből. Az erdőkben többfelé megtaláltuk elég gyakori. Védett, aktuálisan veszélyeztetett faj.

Dryomys nitedula

1992. 05. 29.-én Sajóbábony Párna-hegyen egy példánya füleskuvik (*Otus scops*) odúból került elő. Előfordulása más erdőkben is várható. Védett, aktuálisan veszélyeztetett.

Glis glis

Vásárhelyi I. (1964) Alacskáról említi. Mi a nagybarcai Szalonka tanya melletti erdőben figyeltük meg. Védett, aktuálisan veszélyeztetett.

Apodemus sylvaticus

A Tyto köpetek tanulsága szerint a 2. leggyakoribb erdeieger. A megfigyeléseink szerint ennek tő. (Ritk
a fajnak a legtágabb az ökológiai tűrőképessége. Az egész területen előfordul.

Apodemus flavicollis

Az erdőben általánosan elterjedt. Tyto köpetekből csak Parasznyáról és Sajóbábonyból került elő összesen nyolc példány, ez szűk ökológiai tűrőképességével magyarázható. (Ritkán található zárt erdőn kívül, a gyöngybagoly pedig főleg nyílt területeken vadászik.)

Apodemus microps

Tyto köpetekben ez az erdeieger faj került elő a legnagyobb számban. Leggyakoribb Sajóbábony és Sajókápolna környékén.

Apodemus agrarius

Sajóbábony és Parasznya környékén elég gyakori ezenkívül Bánhorvátiról került elő 1 példány Tyto köpetből, a terület többi részéről nincs előfordulási adatunk.

Micromys minutus

A bagolyköpetekből 5 helyről 22 példány került elő, leggyakoribb Parasznya és Sajóivánka környékén, de alkalmas élőhelyeken az egész területen előfordul kisebb egységsűrűséggel.

Mus musculus spicilegus

Az egész területen – lakott helyeken és környékén – gyakori, legnagyobb arányban Sajóbábonyból és Sajókápolnáról került elő, ezeken a helyeken relatív gyakorisága megközelíti a szomszédos alföldi részen tapasztalt értéket.

Rattus norvegicus

Lakott területeken és környékén mindenütt előfordul, de az elmúlt évtizedekben állománya csökkent. Sajóbábonyból és Sajókápolnáról Tyto köpetből is előkerült 1–1 példány.

Cricetus cricetus

Ritka, csak Sajóbábony környékén agrárterületeken sikerült megtalálni.

Ondrata zibethica

A Nyögő, Harica és Tardona-patakokban valamint Nagybarca Szalonka tanyán figyeltük meg.

Clethrionomys glareolus

Az erdőben mindenütt előfordul, itt az egyik leggyakoribb kis rágcsáló. Sajóbábonyból és Bánhorvátiból Tyto köpetekből is előkerült 2 ill. 1 példány maradványa.

Arvicola terrestris scherman

A patakok mellett (Bábony, Harica, Tardona, Bán) és Nagybarca Szalonka-tanyán lévő kis tónál figyeltük meg néhányszor, Sajókápolnáról egy példány maradványa Tyto köpetből is előkerült.

Pitymys subterraneus

Elég ritka lehet, eddig még nem sikerült megfigyelni, de Parasznyárol 2, Sajóbáonyból 5, Sajókápolnárol 1 példány maradványa került elő Tyto köpetből.

Microtus arvalis

A terület leggyakoribb rágcsálója a zárt erdők kivételével szinte mindenütt előfordul, Tyto köpetek alapján a legnagyobb relatív gyakoriságot Sajókápolnán tapasztaltuk.

RAGADOZÓK–CARNIVORA

A 16 hazai faj közül 10 fordul elő, közülük 6 védett, 1 fokozottan védett.

Vulpes vulpes

Gyakori az egész területen viszonylag egyenletes elosztással fordul elő. A legtöbb erdőben megtaláltuk várát is.

Meles meles

Rejtett életmódja miatt ritkán kerül szem elé, de nyomait és lakott várát többfelé megtaláltuk. Állománysűrűsége azonban nem éri el a Sajó túlsópartján található Putnoki-dombságét. Védett faj.

Martes martes

Eddig csak Nagybarca és Sajóivánka között sikerült megfigyelni, de bizonyára más erdőkben is előfordul. Védett faj.

Martes foina

VÁSÁRHELYI I. (1964) csak Parasznyárol említi. Rejtett életmódja miatt ritkán találkozhatunk vele, de jellegzetes nyomaival egész területen – elsősorban lakott települések környékén – találkozhatunk. Szinte valamennyi templomban megtaláltuk ürülékét, különösen nagy számban Radostyánban és Sajólászlófalván.

Mustela erminea

VÁSÁRHELYI I. (1964) Perecesről említi. Mi eddig nem találtuk meg, de előfordulása várható leginkább a patak völgyekből. Védett faj.

Mustela nivalis

Elég gyakori, az egész területen előfordul. A legtöbb megfigyelés Bánhorváti, Nagybarca, Parasznya, Sajóbáony és Tardona környékéről származik. Védett.

Mustela putorius

Antropogén környezetben (lakott települések, Észak-Magyarországi Vegyiművek területe) fordul elő. Állománya valamelyest csökkent, ez összefüggésben lehet a nyest elszaporodásával.

Mustela eversmanni

Vásárhelyi I. (1964) említi Sajóbáonyból, mi nem találtuk. Védett faj.

Felis silvestris

Ritka faj, Varbó, Nagybarca és Tardona környékén figyeltük meg. Állománysűrűsége alacsony.

Védett, aktuálisan veszélyeztetett faj.

Felis lynx

VÁSÁRHELYI I. (1964) említi a Lyukó-völgyből. Mi nem találtuk, de felbukkanása várható. Fokozottan védett, a Vörös könyvben mint kipusztult faj szerepel.

PÁROSUJJÚ PATÁSOK–ARTIODACTYLA

A 8 hazai faj közül 4 fordul elő.

Sus scrofa

Általánosan elterjedt, állománya fokozatos növekedést mutat a területen.

Capreolus capreolus

A leggyakoribb nagyvad, az egész területen egyenletesen elterjedt.

Cervus elaphus

A nagyobb erdőkben mindenütt előfordul, de ritkább mint az őz.

Ovis musimon

A vadászok figyelték meg és ejtettek is el néhány példányt a területen Parasznya, Perces és Tardona környékén, ezek a példányok a Bükkből kóborolhattak el.

IV. Összefoglalás, természetvédelmi problémák

A Tardonai-dombságról előkerült 50 emlősfaj a hazai fajoknak közel 60%-a. Védettségét tekintve 26 védett, 2 fokozottan védett, veszélyeztetettség (Vörös könyvi helyzete) szempontjából kipusztult illetve eltűnt 1 faj, közvetlenül veszélyeztetett 1 faj, aktuálisan veszélyeztetett 5 faj. A területen az észak-magyarországi-középhegység dombvidékeire jellemző emlős fauna él, de alföldi színező elemek (üregi nyúl, közönséges hörcsög) is megtalálhatók. A Sajó balpartján elhelyezkedő hasonló természeti adottságú és nagyságú Putnoki-dombság – ahonnan eddig 55 emlősfaj került elő – emlősfaunájával összehasonlítva megállapítható, hogy a két dombvidék közös fajainak száma 47. A Tardonai-dombságban a Putnoki-dombsághoz képest új fajok a szőröskarú denevér, az üregi nyúl és a muflon.

Kutatómunkánk során alig észleltünk szándékos emlős pusztítást (a vadászat a területen szinte kizárólag a nagyvadakat – párosujjú patásokat – érinti). Az élőhely védelem terén viszont több esetben tapasztaltunk kedvezőtlen jeleket (rétek, erdők felgyújtása; öreg odvas fák kivágása; templom tornyok, padlások lezárása illetve nem megfelelő időpontban végzett renoválása), az ilyen nem kívánatos jelenségek kedvezőtlenül hatnak az emlősfaunára. Ezen káros tényezők teljes illetve részbeni kiküszöbölésével az emlősfauna gazdagodása várható. A továbbiakban is figyelemmel kísérjük az emlősfauna alakulását és lehetőség szerint élve fogó csapdák segítségével igyekszünk az egyes kismemlős fajok ökológiai igényeit megismerni.

IRODALOM

1. CZÁJLIK P. (1986): Dr. Véghelyi Lajos gyűjteménye faunisztika: adatok Magyarország gerinces faunájához II. (Mammalia Insectivora, Chiroptera). Fol. Hist. nat. Mus. Matr., 11: 139–153.
2. ENDES M.–HARKA Á. (1987): A Heves–Borsod síkság gerinces faunája Eger 1987. pp. 103.
3. FÖLDI E. (szerk.) (1980): Magyarország földrajzinév-tára II. Borsod-Abaúj-Zemplén megye Kartográfiai Budapest pp. 71.
4. GOMBKÖTŐ P. (1992): Az Északi-Középhegység keleti felének denevér – faunisztikai felmérése és védelmére tett javaslatok Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Eger szakdolgozat pp. 90.

5. MAROSI S.–SOMOGYI S. (szerk.) (1990): Tardonai-dombság Magyarország Kistájainak Katasztere II. 860–864.
6. RAKONCZYA Z. (szerk.) (1989): Vörös könyv Akadémiai Budapest pp. 359.
7. SZUNYOGHY J. (1972): (TOPÁL GY. átdolg.) Emlősök – Mammalia általános bevezetés Rovarevők–Insectivora Magyarország Állatvilága XXII. 1. Akadémiai Budapest pp. 55.
8. TOPÁL GY. (1969): Denevérek–Chiroptera Magyarország Állatvilága XXII. 2. Akadémiai Budapest pp. 81.
9. ÚJHELYI P. (1989): A magyarországi vadonélő emlősállatok határozója Magyar Madártani Egyesület Budapest pp. 185.
10. VÁSÁRHELYI I. (1964): Borsod-Abaúj-Zemplén megye gerinces faunája (Kézirat)
11. ZÖRÉNYI M. (1990): A bagolyköpetekből várható hazai emlősfajok határozó kulcsa Babits Mihály Művelődési Központ Szekszárd pp. 33.

SZENTGYÖRGYI Péter
H-3700 KAZINCBARCIKA
Szemere B. tér 12.

VIZSLÁN Tibor
H-3792 SAJÓBÁBONY
Kun B. u. 5. II/6.